

KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK
A történelemtudomány, a regionális tudomány,
a földrajztudomány, és a gazdálkodás-
és szervezéstudományok művelőinek referált folyóirata

XVII. évfolyam 1. szám, 2024/1. szám

№ 58.

KÜLÖNLENYOMAT

TARTALOMJEGYZÉK

GAZDASÁGTÖRTÉNET ROVAT

- Kaposi Zoltán:** Gróf Zichy Béla hitbizományi uradalmának fejlődése (1887–1914).. 9
- Domonkos Endre:** Gazdasági átalakulás tapasztalatai Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban és az egykori Német Demokratikus Köztársaságban (1990–2000) 29
- Wilhelm Réka:** A balatoni turizmus változásai az elmúlt három évtizedben.. . . . 45

REGIONÁLIS TUDOMÁNY ROVAT

- Horváth Anna:** A magyar-román-szlovák-ukrán határmenti kapcsolatok az Európai Unió határtérségeinek fényében. 67
- Feketéné Benkó Kata:** Értéktéremtés a közlekedésben a határmenti közlekedési közszolgáltatások fejlesztésével 85
- Bali Lóránt:** Changes in the self-determination and cultural and social life of the Croatian, Slovenian and Serbian nationalities in Hungary until 2019 in the light of the legislative changes. 105

OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA ROVAT

- Pelles Márton:** A Bartha József vezette üzleti körök szerepe a magyar kereskedelmi tengerészet történetében (1929–1949).. . . . 117
- Leba József:** Budapesti zsidó lakosság gazdasági szerepe 1873–1918 között. . . . 137

A HORTHY-KORSZAK ROVAT

- Orosz László:** Jól jártak-e a magyarországi svábok 1944 tavaszán a német megszállással? 155
- Olasz Lajos:** Politikai viták a Muraköz és a Muravidék visszacsatolásáról. . . . 169

A „RÖVID MAGYAR 20. SZÁZAD” TÖRTÉNETE ROVAT

- Gulyás László:** Vezérfonal a szintézisíráshoz 4. A Rákosi-diktatúra kora, 1948–1956. Első rész: A két munkáspárt egyesülésétől a desztalinizáció kezdetéig, 1948. június 12.–1953. július 18. 191
- Gulyás László:** Historiográfia a szintézisíráshoz 4. Rákosi Mátyás 1945 utáni politikai pályafutásával kapcsolatos könyvek.. . . . 215

RECENZIO

- Deák-Sárosi László (2022):** A jel újbóli helyreállítása. Film, hagyomány és innováció. Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány. Budapest. Ismerteti: Kása Csaba 227

GULYÁS LÁSZLÓ

egyetemi tanár, habil.

Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására, Szeged
professor, Virtual institute for Central-Europe Research, Szeged, Hungary

ORCID: 0000-0001-5751-2945

email: laszlo.gulyas65@gmail.com

VEZÉRFONAL A SZINTÉZISÍRÁSHOZ 4. A RÁKOSI-DIKTATÚRA KORA, 1948–1956 ELSŐ RÉSZ: A KÉT MUNKÁSPÁRT EGYESÜLÉSÉTŐL A DESZTALINIZÁLÁS KEZDETÉIG, 1948. JÚNIUS 12 – 1953. JÚLIUS 18.

*LEADINGYARN FOR SYNTHESIS 4.
 THE AGE OF THE RÁKOSI DICTATORSHIP, 1948–1956
 PART ONE: FROM THE UNION OF THE TWO LABOR PARTIES TO
 THE BEGINNING OF THE DESTALINIZATION,
 JUNE 12, 1948 – JULY 18, 1953*

ABSTRACT

In a previous study – Thoughts on the national-civil-conservative synthesis of „short Hungarian 20th century” history – that laid the foundation for writing synthesis – we designated the era boundaries of the Rákosi dict(atorship as follows: the starting point is June 12, 1948, the day when the Hungarian Workers’ Party (MDP) was created from the „merger” of the MKP and the SZDP. While the end point was July 18, 1956, the day when Rákosi relieved of his position as first secretary of the MDP and traveled to the Soviet Union, from where he could never return to Hungary. In this study, we present the important events that took place between these points. With this, we outline the short history of the Rákosi dictatorship.

Kulcsszavak: Rákosi Mátyás, Kádár János, diktatúra, kommunizmus

Keynotes: Rákosi Mátyás, Kádár János, dictatorship, communism

Bevezetés

A szintézisírás kereteit megalapozó korábbi tanulmányunkban – *Gondolatok a magyar „rövid 20. század történetének-nemzeti-konzervatív szintéziséről*¹ – a Rákosi-diktatúra² korszakhatárait az alábbi módon jelöltük ki: a kezdőpont 1948.

június 12-e, az a nap, amikor az MKP és az SZDP „egyesüléséből” létrejön a Magyar Dolgozók Pártja. Míg a végpont 1956.

július 18-a az a nap, amikor Rákosit felmentették az MDP első titkári tiszt-ségéből és Szovjetunióba utazott, ahonnan már soha többé nem térhetett vissza Magyarországra. Jelen tanulmányban bemutatjuk, hogy milyen fontos események történtek ezen két időpont között, azaz felvázoljuk a Rákosi-diktatúra rövid törté-netét.

1. A két munkáspárt egyesülése, 1948. június 12.

1.1. Közvetlen előzmények 1948 tavaszán

A színpalak mögött Rákosi Mátyás és elvtárasai már 1945-től kezdve tudatosan készültek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP) felszámolására. Ebben legfontosabb szövetségeseik Marosán György – az SZDP egyik vezető politikusa – volt, aki a párt jobb oldali vezetőivel 1948. február 18-án számolt le, amikor az összehívott ülésen bejelentette, hogy több politikusnak – 35 főnek, köztük Kéthly Annának, Szeder Ferencnek, Szélig Imrének, Bán Antalnak – le kell mondania vezetőségi tagságáról. A döntést Marosán azzal indokolta, hogy ezek a politikusok „egységbontó és munkásáruló” magatartást követnek, de valójában arról volt szó, hogy a kommunistákkal kapcsolatban „az együttműködni, de nem egyesülni” elvet akarták követni.

Az első olyan alkalomra, amikor Rákosi nyilvánosan beszélt az SZDP további sorsának alakulásáról 1948 márciusában került sor.³ Rákosi a MKP funkcionáriusok előtt előbb arról beszélt, hogy ki kell szorítani a politikai életből az ellenzéki pártokat, majd ezt követően azt fejtegette, hogy fokozatosan át kell alakítani a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (MNFF). oly módon, hogy a benne részvevő pártoknak csak fővárosi szervezetei lennének, míg vidéken csak a kommunista párt működhetne. Tekintve, hogy az SZDP az MNFF⁴ egyik tagja volt, Rákosi beszéde előrevetítette, hogy milyen sorsot szánnak a szociáldemokratáknak Rákosiék.

1948 tavaszán a kommunisták kezdeményezésére, a két párt egyesülésének előkészítésére egyrészt felállítottak egy közös politikai bizottságot⁵, másrészt egy közös szervező bizottságot.⁶

A közös politikai bizottság 1948. március 19-i ülésén arról döntött, hogy kiküld egy „albizottságot” az egyesüléssel létrejövő párt programtervezetének kidolgozására. Az egyesülés folyamatának fontos lépése volt, amikor ez a közös politikai bizottság 1948. április 12-i ülésén úgy döntött, hogy az egyesüléssel létrejövő új párt neve Magyar Dolgozók Pártja (MDP) legyen, „mert ez nevében összefogja az egész magyar dolgozó népet, a munkásokat, parasztokat, a haladó értelmiséget, a dolgozók minden rétegét.”⁷ Jól mutatja a tényleges helyzetet, hogy az MKP minden az egyesülést érintő kérdésben kikérte az SZK(b)P vezetőinek véleményét. Erre 1948 májusában került sor Kádár János és Rajk László moszkvai útja során.⁸

1.2. Az egyesülést kimondó kongresszus, 1948. június 12.–június 14.

A két munkáspárt egyesülése technikailag valójában egy hosszabb folyamat volt. A közös szervező bizottság tagjai eljátszották, hogy a kezdeményezés alulról indult el, a pártdemokrácia látszatát keltve először a kis pártalapszervezeteknél rendezték meg az egyesítő taggyűléseket, amelyeken azonban a felsőbb szervek által előre kijelölt új vezetőséget kellett „megválasztani”. Ezután került sor a városi és megyei egyesítő gyűlésekre, ahol megválasztották a kongresszusi küldötteket, de oly módon, hogy felülről kijelölték, hogy kit kell küldötté választani.

Ilyen előzmények után 1948. június 12-én a két párt külön-külön tartott kongresszust. Az MKP az Országházban rendezte meg IV. kongresszusát, ahol a küldöttek Rákosi javaslatára a küldöttek – utólag – jóváhagyták az egyesülést a szociáldemokratákkal. Ezzel párhuzamosan az SZDP az Újvárosházán tartott XXXVII. kongresszusán, Marosán György javaslatára megszavazták a párt megszüntetéséről szóló határozatot. (Ez is jól mutatja, hogy nem igazi egyesülés történt, hanem az SZDP beolvadt az MKP-ba). Ezután 15 órakor került sor a Hősök terén egy közös nagygyűlésre, ahol több ezres tömeg előtt bejelentették a két párt egyesülését. A napot az Operaházban tartott ünnepség zárta.

Június 13-án vette kezdetét az ún. egyesülési kongresszus, mely két napig tartott. Ennek során a küldöttek elfogadták az MKP és az SZDP egyesüléséről szóló határozatot, elfogadták az MDP programnyilatkozatát, szervezeti és működési szabályzatát és megválasztották a Központi Vezetőség (KV) tagjait. Az elnöki posztra – amely csupán egy kirakatfunkció volt – Szakasits Árpád, míg a tényleges hatalmat jelentő főtitkári posztra Rákosi Mátyás szavazták meg. Fontos pozíciókat kaptak: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Kádár János, Marosán György, Rajk László.

Összegzés: az MDP megalakulásával létrejött az állampárt, mely megkezdte – pontosabban folytatta – a diktatúra kiépítését.

2. Az erőszak monopólium megszilárdítása

Az MKP már Magyarország szovjet megszállásának első hónapjaiban felállította és uralta az erőszakszervezeteket. 1945 februárjában megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőrfőkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (BRFK PRO). Ezzel párhuzamosan létrejött a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai-Rendészeti Osztálya. 1945. március 12-én egy harmadik erőszakszervezet is létrejött, felállították a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályát (KATPOL), élén Pálffy Györggyel.

Rajk László belügyminiszterként 1946 novemberében egy rendelettel egybe-vonta (BRFK PRO-t és a vidéki Politikai-Rendészeti Osztályt). Így jött létre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO), melyet a belügyminiszter közvetlen felügyelet alá helyeztek. A MDP megszületése után, Kádár János – aki, 1948 augusztusában váltotta Rajk Lászlót a belügyminiszteri székben – 1948.

szeptember 6-i rendeletével a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága névre (BM ÁVH) keresztelte át a szervezetet. Ez nem csupán egy átkeresztelés volt, a Péter Gábor rendőr altábornagy által vezetett szervezet jogkörét kibővítették (pl. ekkor került hozzájuk az útlevél kiadásának joga). Az Andrassy utca 60-ban székelő központ mellett 9 vidéki alosztályt hoztak létre, illetve létszámát jelentős mértékben felemelték. 5500 fő lépett ekkor szolgálatba. Így 1949 márciusában már a korábbi 28 ezer fő helyett 34 ezer fő dolgozott a szervezetnél. Itt jegyezzük meg, hogy az BM ÁVH nyíltan hirdette a „fasiszták elleni harcot”, de állományában valójában sok korábbi kis nyilas is tevékenykedett.

BM ÁVH vezetője Péter Gábor folyamatosan vetélkedett a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitika Osztályának, vezetőjével Pálffy Györggyel. A vetélkedés Pálffy vereségével végződött, 1949 szeptemberében kivégezték. Ezt követően a KATPOL-t rövid időn belül beolvastották az ÁVH-ba, ugyanerre a sorsra jutott a Honvéd Határőrség is.

A BM ÁVH-t 1950. január 1-jén kivették a Belügyminisztérium keretei közül, így önálló szervezetté vált, ezért innentől kezdve egyszerűen csak ÁVH-nak nevezték. Az ÁVH-t elvileg a Minisztertanács felügyelte, de valójában Rákosi Mátyás napi szinten beleszólt a szervezet munkájába. 1950 tavaszára az ÁVH a belső karhatalom, a hírszerzés, a polgári és katonai elhárítás, a határőrség, az útlevél ügyek és az idegen-rendészet irányítójává vált. Ezzel kapcsolatos feladatait az alábbi módon fogalmazták meg: „...felderíti a dolgozó nép ellenségeit, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét.” De volt ennél egy egyszerűbb szlogen is, melyet Rákosi Mátyás fogalmazott meg, az alábbi módon: „Az ÁVH „a párt ökle””.

Az ÁVH (és elődszervezetei) részt vett a különböző koncepciók peres előkészítésében (vallomások fizikai erőszakkal történő kicsikarása) és lebonyolításában. 1950-ben elkezdte kiépíteni az internáló táborokat, átvette a börtönöket. Ekkor született meg az AVH-s személyzet (börtönőrök, felügyelők, etc.) számára, iránymutatásként a „*Ne csak őrizd, gyűlöld is*” mondat. Az ÁVH megszervezte a kitelepítéseket és arra törekedett, hogy a társadalom tevékenységét, az emberek életét az ellenőrzése alá vonja. Ennek egyik következményeként született meg a „*csengőfrász*” fogalma, az ÁVH nyomozói általában éjszaka csöngettek be, majd rontottak be a kiszemelt áldozat lakásába. A ház előtt többnyire katonai jármű várakozott az áldozatra, de a fontosabb személyeket fekete Pobjeda autóval szállították el. A letartóztatott emberekkel szemben lelki és fizikai kényszert (verés, gúzsbakötés, összerugdosás, földre teperve talpalás, sóval etetés utáni WC-ből itatás, éheztetés, az őrizeteselek fejére rögzített csöpögtető berendezéssel való sanyargatás, éjjel-nappal bilincsben tartás, alvásmegvonás) alkalmaztak.

Az időben némileg előre ugorva itt jelezzük, hogy az MDP belül folyó hatalmi harc egyik fontos állomásaként 1953 januárjában-februárjában Péter Gábor és vezetőtársait egy a szovjet mintára készülő cionista per leendő vádlottjaiként letartóztatták. Sztálin 1953. március 5-én bekövetkező halála után pedig bíróság elé

állították őket, a jogerős elsőfokú ítélet 1953 végén született meg. Ez elsősorban az ÁVH-sok törvénytelen perekben és a törvénytelen módszerek bevezetésében, illetve végrehajtásában játszott szerepét hangsúlyozta.

3. A sztalinizálás

A kommunista diktatúra kiépítésének első lépése mindig az erőszakos szervezetek feletti monopólium megszerzése (ezt mutattuk be az előző fejezetben). A következő lépések azt a célt szolgálják, hogy a kommunisták az élet minden területe (politika, gazdaság, kultúra, etc.) felett átvegyék az uralmat. Gyarmati György ezt a folyamatot sztalinizálásnak nevezi. Jelen alfejezetben ezen eseménysort az alábbi területeken vizsgáljuk meg részletesen:

- politikai mező
- egyházellenes küzdelem
- a közigazgatás átszervezése: tanácsrendszer kiépítése

3.1. A politikai mező teljes elfoglalása 1948 júniusától a hazai kommunisták elleni perekig

3.1.1. A többpártrendszer felszámolása, 1948–1949

Bár Szakasits Árpád az MDP elnökéként semmiféle tényleges hatáskört nem birtokolt, Rákosi gyorsan eltávolította a párt éléről. A Csornoky-ügyre⁹ hivatkozva Tildy Zoltánt köztársasági elnököt 1948. július 31-én lemondatták, majd közel 8 évig háziőrizetben tartották. A köztársaság elnöki székbe Szakasits Árpádot ültették. Ezt követően a kormányban is személycserékre került sor. A két legfontosabb csere: 1948. augusztus 5-én Rajk László helyett Kádár János lett a belügyminiszter, míg Rajk a sokkal kisebb súlyú külügyminiszteri széket kapta meg, illetve szeptember 9-én Veres Péter (NPP) helyett Farkas Mihály (MDP) került a Honvédelmi Minisztérium élére.

Az MDP megszületésekor a többpártrendszer – bár erőteljesen legyengítve – még létezett. Az alábbi pártok működtek:

- Független Kisgazda Párt (FKGP), Dobi István vezetésével¹⁰
- Nemzeti Parasztpárt (NPP) Erdei Ferenc, mint főtitkár vezetésével¹¹
- Radikális Demokrata Pártszövetség (RDP), Zsolt Béla vezetésével
- Független Magyar Demokrata Párt (FMDP), Balogh István, páter vezetésével¹²
- Demokrata Néppárt (DNP), Barankovics István vezetésével¹³

A fentebbi pártok mellett még fontos szervezet volt a Slachta Margit által vezetett Keresztény Női Tábor. A többpártrendszer teljes felszámolása jegyében az MDP vezetői hozzá fogtak a pártok megszüntetésének. Ennek eszköze a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) átszervezése volt Magyar Függetlenségi Népfronttá (MFN), vagy csak egyszerűen Népfront). Az átszervezés elindítását

a KV 1948. november 27-i ülésén jelentette be Rákosi. Külön kihangsúlyozva, hogy az a Népfront nem lesz tömegszervezet, és céljait az MDP fogja meghatározni.¹⁴ Az MFN alakulóülésére 1949. február 1-én került sor. Ezen Rákosi Mátyás kijelentette, hogy az új szervezet elsődleges célja „*csökkenteni a polgári pártok jelentőségét és meggyorsítani likvidálásukat*”. Míg Rajk László arról beszélt, hogy „aki nem más programot vall, mint a szocializmus építése, az nem a kormányzat valamiféle konstruktív ellenzéke, az már a magyar nép ellensége.”

A MFN elnöke Rákosi Mátyás, főtitkára Rajk László lett, a két alelnöki posztot az egykori koalíciós pártok kommunisták iránti lojális politikusai, Dobi István (FKGP) és Erdei Ferenc (NPP) kapták meg. Ez is jól mutatja, hogy az MFN valójában egy álnépfront volt, melyet az MDP uralt, míg a többi párt¹⁵ lassan felolvadt benne. Rákosi utasítására 1949 márciusában és áprilisában a megyékben, városokban és községekben életre hívtak a Népfrontbizottságokat, ezekben az elnöki és titkári posztokat kommunisták töltötték be.

Azt, hogy a Népfrontnak valójában milyen szerepet szántak 1949. április 12-e után derült ki. Ezen a napon Szakasits Árpád köztársasági elnök, feloszlatta az országgyűlést, és május 15-re kiírta az országgyűlési választásokat, melyet egylistás szavazásként hirdettek meg. Ez azt jelentette, hogy a választók egyetlen listára, a Népfront listájára szavazhattak. Ezt a listát az MDP vezetősége állította össze. Megindult a kampány, melynek csúcsrajátása az akkorra nemzeti ünneppé, és ezzel munkaszüneti nappá tett május elsejével vette kezdetét, amelyet valóságos népünneppé igyekeztek tenni. 1949. május 15-én, 99,7%-os részvétel mellett – ellenfél hiányában – a népfront listája „győzött” 95,6%-al. Az országgyűlésbe bekerülő képviselők 71%-a az MDP tagja volt.¹⁶ Ezzel a Népfront betöltötte a kommunisták által neki szánt szerepet, így a választások után egyik napról a másik napra megszűntették a Népfrontbizottságok működését. Ez egyben a korábbi pártok megszűnését is jelentette. Gyakorlatilag így vált teljessé az egypártrendszer, az MDP versenytárs nélküli állampárttá vált.

A választások után a miniszterelnök továbbra is Dobi István maradt¹⁷, 15 politikusból álló kormányában 11 miniszter¹⁸ az MDP tagja volt, mellettük a népfrontpolitika jegyében 2–2 minisztert az FKGP (Bognár József, Ortutay Gyula), illetve a NPP (Erdei Ferenc, Darvas József) adott. De ennek jóformán semmi jelentősége nem volt, mert mind a négyen „társutasok” voltak, illetve pártjaik eltűntek. Itt jegyezzük meg, hogy az SZDP volt tagjai 1950-ben ismét célkeresztbe kerültek, amikor Rákosiék meghirdették a szociáldemokraták elleni fellépést (erről lásd a 4.5. alfejezetet – G.L.)

3.1.2. A koncepciók perek és jellemzőik

3.1.2.1. A koncepciók perek általános jellemzői

Az első koncepciók pereket (másnéven kirakatper) az 1930-as években Sztálin utasítására rendezték meg a Szovjetunióban. A hatalomra került magyar kommunis­ták ezeket kezdték lemásolni. Az első nagyszabású koncepció per a Magyar Testvéri Közösség pere volt 1947-ben. Ezt sorozatban követték az alábbi perek: a Földmü­velésügyi Minisztériumban „leleplezett” mozgalom pere, a MAORT-per (mindkettő 1948-ban), a Mindszenty-per, a Rajk-per (mindkettő 1949-ben) és a tábornok pere (1950). Jelen alfejezetben a Rajk pert, míg a következő fejezetben a Mindszenty-pert mutatjuk be – G.L.) Valamennyi koncepció per – nemcsak Magyarországon, hanem a teljes szocialista tömbben – közös jellemzői az alábbiak¹⁹:

- A hatalmat birtokló kommunista vezérkar egy előre kialakított koncepció (pl. trockista elhajlás) mentén szervezte meg a pert.
- A vádak hamisak voltak, nagyon elszakadtak a valóságtól.
- A beismerő vallomásokat fizikai erőszakkal kényszerítették ki, több esetben a vádlottak a verések következtében már a nyomozati szakaszban meghaltak.
- A szovjet tanácsadók nagyon sok esetben beavatkoztak az adott országban (Csehszlovákia, Bulgária, etc.) zajló koncepciók perek menetébe.
- A per bírósági szakaszában a vádlottak nagy része (kényszerből, vagy ideológiai megfontolásból) teljes mértékben együttműködött a bírósággal.
- A társadalom megfélemlítése érdekében a perek nagy sajtónyilvánosságot kaptak.

3.1.2.2. A Rajk per

Nézzük meg, hogy a fenti jellemzők hogyan nyilvánultak meg a Rajk per során. Az MDP vezérkara már 1947 nyarán informálisan jelzést kapott az SZKP-tól, hogy a trockisták a szocialista országokban beszivárogtak a kommunista pártok legfelsőbb szintjeire. Budapesten Rákosiék azonnal cselekedtek: 1948. szeptember 28-án összeállítottak egy 30 oldalas jelentést a trockisták magyarországi tevékenységéről. A trockisták és a kozmopoliták ellen megszervezendő per fővádlottjának Rákosi, Rajk Lászlót szemelte ki. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy Rajkot pártbeli riválisának tartotta. Rádásul Farkas Mihály és Péter Gábor szintén vetélytársának tartotta Rajkot.

A Rajk ügy konkretizálása azzal vette kezdetét²⁰, hogy az ÁVH 1949. május 16-án – az egylistás választások után egy nappal – őrizetbe vette Szőnyi Tibort (az MDP káderosztályának vezetőjét), majd 10 napon keresztül verték. Végül beval­lotta, hogy Rajk László vezetésével titkos összeesküvést szőttek a népi demokrácia ellen. Ezt követően 1949. május 30-án este személyesen Péter Gábor tartóztatta le Rajk Lászlót. A vizsgálat első szakaszában a „trockistának” nyilvánított Rajk László ellen három vádat fogalmaztak meg: 1. amerikai kémkapcsolat 2. pártszer-

vezetek feloszlátása a rendőrségen 3. 1945 előtt pedig gyanús elemeket (rendőrspicliket) vitt be az illegális pártba.

Miután a fizikai erőszak hatására nem tört meg, június 9-én Farkas Mihály és Kádár egy „beszélgetés” keretében megpróbálták meggyőzni, hogy vallja be bűnösségét. De erre nem volt hajlandó. Ezután Farkas ismét megverette Rajkot. Itt jegyezzük meg, hogy a per előkészítését Rákosi személyesen felügyelte.

A per előkészítésébe a szovjet Állambiztonsági Minisztérium 1949. június 20-án Budapestre megérkező magas rangú tisztjei is beavatkoztak, ez volt a vizsgálat második szakasza. Megérkezésükig a pert Rákosiék a trockista elhajlás mentén próbálták megszervezni, de per előkészületébe belépő szovjet tanácsadók – élükön Bjelkin tábornokkal – a per trockista élet elvetették, és annak Tito- és Jugoszlávia-ellenes irányt adtak. Ez szorosan összefüggött azzal, hogy a KOMINFORM 1948 júniusi határozatában nacionalista elhajlással vádolta meg Titót, és ezt követően éles küzdelem bontakozott ki Moszkva és Belgrád között.

1949. szeptember 3-án Kádár János már arról tájékoztatta az MDP Központi Vezetőségét, hogy Rajk és vádlottársai „*az imperializmus székértelődésévé szegődött*” Titoval szövetkezve akarták megdönteni a „demokratikus államrendet”.

A perre 1949. szeptember 16-a és 24-e között került sor. A per során az ügyészek, a bírák, a védők, a tanúk, sőt maguk a vádlottak is szöveghűen memorizálva adták elő a forgatókönyvben – amelyet Moszkvában állítottak össze – megírt szövegeiket. A pert a Magyar Rádió közvetítette. A per végén Rajkot és két vádlott társát – Szőnyi Tibort és Szalai Andrást – halálra ítélték. Az ítéletet 1949. október 15-én hajtották végre. Lazar Brankov és Justus Pál életfogytiglan fegyházbüntetést kapott. De a mellékperek tárgyalásai még több hónapig folytak ezután is. A Rajk perben érintett két tábornok – Pálffy György és Korondy Béla – ügyét áttették a hadbíróságra, mely őket halálra ítélte (lásd jelen tanulmány 4.3. alfejezetét – G. L.

Rákosi 1949. szeptember 30-án – néhány nappal a halálos ítéletek kihirdetése után – a nagy-budapesti pártaktívák ülésén összegezte „*a Rajk banda megsemmisítésének tanulságait*”. Ezen beszédében hirdette meg a mindenre és mindenkire kiterjedő éberségi hisztériát. Az MDP-n belül az alsóbb szinteken, illetve az államapparátuson belül is fokozott ellenőrzésbe és tisztogatásba kezdtek. Az államapparátuson belül 6 ezer tisztviselőt nyilvánítottak megbízhatatlan polgári-kispolgári elemnek, őket eltávolítottak el, és helyükre megbízható kommunista kádereket ültettek. A tisztogatás újabb hulláma indult el az 1951. évi tanácsválasztások után. A tisztogatások lebonyolításában az ÁVH volt a „párt ökle”.

3.1.2.3. Koncepciós perek a hazai kommunisták ellen

Az MKP-n, majd a MDP-n belül már 1945-től volt egy törésvonal. a Szovjetunióból hazatért nagy négyes (Rákosi, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József) és az 1945 előtt Magyarországon tevékenykedő hazai kommunista vezetők között (Donáth Ferenc, Kádár János, Zöld Sándor). A törésvonal a diktatúra kiépítése

során nem látszott. De Rákosi az 1950-es évek elején elérkezettnek látta az időt, hogy leszámoljon velük. A két legfontosabb per az alábbi volt:

- Kádár János pere: 1951 májusában tartóztatták le, 1952-ben zárt tárgyaláson ítélték el. Sztálin halála utáni rehabilitációs hullám során 1954-ben szabadult.
- Figyelemre méltó Kádár sorsa, hiszem egyszerre volt a koncepciós perek végrehajtója és áldozata.²¹ 1949-ben ő volt Rajk egyik kihallgatója, majd 1951-ben őt vallatja Farkas Mihály.
- Donáth Ferenc pere: 1951 februárjában tartóztatták le, december 18-án zárt tárgyaláson ítélték el, 1954-ben szabadult.

Kállai Gyulát és Haraszi Sándor szintén ekkor fogták perbe és ítélték el. Külön szólnunk kell Zöld Sándor sorsáról. Sőt 1951 tavaszán az ÁVH elkezdte figyelni Zöld Sándor belügyminisztert, azzal a céllal, hogy egy későbbi perhez terhelő bizonyítékokat szerezzenek. De Zöld ezt nem várta meg, 1951. április 20-én egész családjával együtt holtan találták meg lakásában, a hivatalos álláspont szerint végzett két gyermekével, feleségével és édesanyjával, majd öngyilkos lett.²²

3.2. Az egyházellenes küzdelem: A Mindszenty-per

A kommunisták a kereszténységet a „*nép ópiumának*” tartották, így nem meglepő, hogy már 1945 őszén felléptek a kereszténység ellen (egyetlen példa a sok közül: Páter Kiss Szaléz kivégzése 1946-ban). A folyamat egyik fontos állomása volt az, amikor 1948 májusában – az 1948. évi 33. törvénycikkkel – államosították az egyházi iskolákat. Mindszenty 1948. június 4-én egy levélben tiltakozott az egyházi iskolák államosítása ellen. Az MDP 1948 júniusi létrejötte után rögtön támadást intézett az egyházak ellen. Ennek három legfontosabb állomása:

- 1948 decemberében Ordass Lajos evangélikus püspököt bebörtönözték, majd 2 évi fegyházra, és további 5 év hivatalvesztésre ítélték.
- 1948 októberében Ravasz László református püspököt az egyházi és a közélettől való visszavonulásra kényszerítették.
- 1948 karácsonyának másnapján az ÁVH letartóztatta a magyar katolikus egyház fejét, Mindszenty József érseket, és az Andrassy út 60-ba szállította.

A fenti események után 1948 decemberében mind a református egyház, mind az evangélikus egyház számukra súlyos feltételeket tartalmazó szerződést írt alá a magyar állammal.

Nézzük meg a Mindszenty-per részleteit: a hercegprímás keményen fellépett a kommunisták egyházellenes törekvései ellen.²³ Így az MDP vezetői úgy döntöttek, hogy el kell távolítani a közéletből, sőt a magyar katolikus egyház éléről is. Ennek első lépéseként heves sajtóhadjáratot indítottak ellene, illetve az Országgyűlésben is keményen támadták. Dobi István miniszterelnök kijelentette, hogy Mindszenty „*a reakciósok, a fasiszták, a háborús bűnösök legfőbb patrónusa és szervezője*”, valamint, hogy akadálya az állam és a katolikus egyház megegyezésének.”

1948. december 26-án tartoztatták le Mindszentyt. Előzetes letartóztatása 39 napig tartott, melynek során verésekkel és éjszakai kihallgatásokkal kínozták. A Mindszenty-per 1949. február 3-án vette kezdetét a Népbíróságon. Mindszentyt és hét vádlott társát hűtlenséggel, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedéssel vádolták. Ráadásul a közvélemény előtti lejárata érdekében ehhez még hozzácsaptak egy köztörvényes bűncselekményt, ugyanis valutaüzérkedéssel is megvádolták. A pert néhány nap alatt lezajlott, ahol a nyugati újságírók egy testileg, lelkileg megtört – ez az ÁVH kegyetlen módszereinek eredménye volt – Mindszentyt láthattak. Mindszenty az utolsó szó jogán elmondta, hogy: *„Nem voltam és nem vagyok a magyar népnek ellensége. Nem volt és nincs bajom a magyar munkássággal, a magyar földműves társadalommal, amelyhez családommal együtt tartozom.”*

Az ítéletet 1949. február 8-án hirdették ki: Mindszentyt életfogytiglani börtönbüntetés kapott, továbbá politikai jogaitól való megfosztásra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Bár Mindszenty elítélése ellenére a magyar katolikus egyház feje maradt, de valakinek el kellett végeznie a napi egyházi „munkákat” is. Erre Mindszenty Grósz József kalocsai érseket jelölte ki. Azonban 1951-ben maga Grósz is koncepciós per áldozatává vált.

Mindszenty József Budapesten a Conti utcai Állambiztonsági Büntetőintézetben kezdte meg büntetése letöltését, majd egészségi állapotára való tekintettel 1955. július 17-én a Püspökszentlászlón lévő püspöki nyaralóba vitték. Onnan 1955. november 2-án a felsőpetényi Almássy-kastélyba szállították át, itt érte az 1956-os forradalom híre.

3.3. A tanácsrendszer kiépítése

1949. július 4-én Dobi István miniszterelnöki programbeszédében bejelentette, hogy egy új alkotmányt kell kidolgozni. A bejelentés követően ez a cél gyorsan teljesült, az országgyűlés 1949. augusztus 18-án elfogadta a Magyar Népköztársaság új alkotmányát. Ez gyakorlatilag az 1936. évi szovjet alkotmány másolata volt. Kimondta, hogy a népköztársaság *„a munkások és a dolgozó parasztok állama”, és „minden hatalom a dolgozó népé.”* Az új alkotmány értelmében Elnöki Tanácsot kellett felállítani, erre 1949. augusztus 23-án került sor: az országgyűlés az Elnöki Tanács Elnökévé Szakasits Árpádot, az addigi köztársasági elnököt választotta (politikai pályájának további alakulásáról lásd a 4.5. alfejezetet). Az új alkotmány legfontosabb következménye az volt, hogy az Elnöki Tanács jogkörénél fogva törvényerejű rendeletet bocsáthatott ki, így a kormány és az országgyűlés törvényalkotó tevékenysége háttérbe szorult.

Az új alkotmány elfogadását követően – szintén szovjet mintára – megváltoztatták az ország államigazgatási struktúráját. Egyrészt átszervezték az ország közigazgatási térszerkezetét, másrészt átformálták a közigazgatás működési mechanizmusát. Az ország közigazgatási térszerkezetének átalakítása során – melyet kormányrendelet szabályozott az alábbi intézkedések történtek:

- A 25 vármegyéből, elsősorban a „csonka vármegyék” felszámolásával 19 megyét hoztak létre (ekkor szüntették meg a vármegye elnevezést).
- Új megyeszékhelyeket jelöltek ki, lehetőleg olyan városokban, ahol az ipari munkásnépesség nagyobb arányban élt.
- Az átszabott megyéken belül újra rajzolták a járások határait.
- Megszüntették a „törvényhatósági jogú város” kategóriát, helyette bevezették a „megyei jogú város” kategóriát.
- Létrehozták az ún. Nagy-Budapestet, oly módon, hogy egyrészt a főváros kerületeinek határait kitolták, másrészt hozzácsatolták az ún. bolygóvárosokat (másképpen „vörös övezet”, ahol a gyári munkások laktak), harmadrészt több agrár kistelepülést is odacsatoltak. Így átalakult a főváros társadalmának foglalkozási-szociális arculata, a munkás-paraszt népesség javára, a polgári rétegek rovására.

A közigazgatás működési mechanizmusának átformálásának lényegét Kádár János az alábbi módon fogalmazta meg az általa beterjesztett törvényjavaslatban: „...a helyi tanácsok egymással fölé- és alárendeltségi viszonyban állnak és végső fokon alá vannak rendelve az államhatalom és az államigazgatás legfelsőbb szerveinek: az országgyűlésnek, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának és a minisztertanácsnak.”²⁴ Ezen mondat alapján, az alábbi módon írhatjuk le a mechanizmus működését:

- A tanácsrendszer legalsó szintje a helyi (községi, kisvárosi, nagyobb városok esetében kerületi) tanács volt.
- Fölöttes szerveik a járási, illetve városi tanácsok (kerületekre osztott városok esetében) voltak. Ezek a megyei tanácsok felügyele alá tartoztak.
- A megyei tanácsok pedig elvileg a kormány (minisztertanács) alá voltak rendelve, de valójában a Belügyminisztérium irányította őket.

Mint látható ez a működési mechanizmus teljes egészében felszámolta az önkormányzatiságot. Gyakorlatilag egy szélsőségesen centralizált igazgatási rendszert alakítottak ki. Ezt még tovább fokozta, hogy az MDP közvetlenül is beavatkozott a rendszer működésébe.

A választások folyamat teljes lebonyolítást a Magyar Függetlenségi Népfontra (MNF) bízták. Jelölő gyűlések nem voltak, a jelölés jogát a MFN kapta meg, az állampolgároknak nem volt jelöltállítási joga. A választás lajstromos választás volt, a lajstrom mellett, vagy ellen lehet szavazni, a lajstromról neveket törölni nem lehetett. A választás érvényessége tekintetében jogorvoslati lehetőség nem volt. A választás napján egy-egy népnevelőpár (összesen 300 ezer népnevelő), a választási lista alapján 20-20 fős csoportokat vitt el szavazni. Személyes felelősségük volt, hogy mindenki szavazzon. Ezen szabályok alapján rendezték meg 1950. október 22-én az első tanácsválasztásokat. Itt jegyezzük meg, hogy az 1954. november 28-i második tanácsválasztást némileg módosított szabályok alapján rendezték meg, de a diktatórikus jelleg alapvetően nem változott.

Fontos kiemelnünk, hogy 1950 és 1953 között három több hullámban éberségi és bizalmatlansági hisztéria söpört végig a frissen felállított tanácsrendszeren. Ez a Horthy-rendszerben, illetve a koalíciós időkben már dolgozó közigazgatási szakemberek eltávolítását jelentette. Helyüket párthű, de képzetlen káderek foglalták el.

4. A teljes társadalom terrorizálása, 1948–1953

Mint láttuk Rákosiék 1948 júniusában gyakorlatilag megszüntették a többpárt-rendszert, az állampárttá váló MDP a következő néhány évben a teljes társadalmat totálisan maga alá gyűrte. A megszilárdult diktatúra az egész társadalmat terrorizálta. Egyetértünk Ötvös István megállapításával²⁵, mely szerint az erőszak a kommunista berendezkedés működésének immanens része volt, amelyet a legitimitás hiánya miatt alkalmazott. Működtetését az a lenini újítás tette lehetővé, hogy a párt, mint a forradalmi eszme letéteményese beépült az államgépezetbe, ami azt eredményezte, hogy az állampolgárok nem tudták magukat kivonni a hatása alól. A társadalom terrorizálását az alábbi eseménysorok mentén mutatjuk be:

- kitelepítések és zárt táborok,
- internálások és munkatáborok,
- a kereszténység ellen elkövetett terror: harc a „klerikális reakció” ellen,
- a Magyar Honvédség belüli terror: a tábornokok pere,
- az MDP-n belüli terror: harc az egykori szociáldemokraták ellen,
- az ÁVH-n belüli terror: a Szűcs-ügy,
- a parasztság elleni terror: a kollektivizálás során elkövetett törvénytelen-ségek²⁶

4.1. Kitelepítések és zárt táborok

A Péter Gábor rendőr altábornagy által vezetett ÁVH 1948 szeptemberében jogot kapott arra, hogy állami szempontból veszélyesnek tartott személyeket kitiltsa az adott településről, rendőrhatósági őrizet vagy felügyelet alá helyezze. Ez tette lehetővé a bírósági ítélet nélküli kitelepítéseket és internálásokat. Nézzük meg ezek lefolyását.

Kitelepítésnek nevezzük azt az eseménysort, amikor egyes személyektől elkobozták ingatlanjaikat és arra kényszerítették őket, hogy családjukkal együtt (időseket, betegeket, és gyerekeket is beleértve) vidékre kényszerlakhelyre „költözzenek”. Ezt a szikár definíciót ki kell egészítenünk a továbbiakkal: az áldozatoknak hátra kellett hagynia ingóvagyon tárgyait, pontosabban a családfő 500 kg, míg a családtagok 250 kg ingóságot vihettek magukkal. Szintén hátra hagyták kapcsolatrendszerüket, munkájukat, gyermekeik iskoláit. A kitelepítési végzést a Belügyminisztérium állította ki, kézhezvétele után az érintettnek és családjának 14 órán belül el kellett hagynia lakását, ahonnan a vidékre kijelölt tartózkodási helyére szállították. A kitelepítések egyik további jellemzője volt, hogy nagyon váratla-

nul, sokszor az éjszaka közepén került rájuk sor, csak néhány percet, esetleg órát hagyva az érintetteknek az összepakolásra. A kijelölt kényszertartózkodási helyeken nagyon rossz lakhatási körülmények várták őket.

A kényszerlakhely kijelölésével a párt egyszerre két osztályellenségre is lesújtott: egyrészt a régi uralkodóosztályhoz tartozó kitelepítettre, másrészt arra a kulákgazdára, akinek lakóhelyére betelepítették őket. A kitelepítetteknek újra kellett kezdeniük életüket, csak fizikai munkát vállalhattak – ez gyakorlatilag mezőgazdasági munka volt – azokat is meghatározott helyen. A kijelölt kényszerlakhely elhagyásának tilalmát állandó rendőri ellenőrzés biztosította. Aki megszőkött, de elfogták, zárt munkatáborba vitték.

A kitelepítések két hullámban történtek, az első hullám 1950. június 23-án indult: a déli és nyugati határvidék 451 településéről több mint 2 500 családot (nagyjából 8 ezer fő) deportáltak az Alföldre. A nyugati határsávról történő kitelepítés a hidegháborús hisztéria, a déli határsávról történő kitelepítés pedig a Szovjetunió és Jugoszlávia közti viszony megromlásának következménye volt.

A vidéken az egyik településről a másik településre történő kitelepítés (pl. Dunántúlról Hortobágyra) további fontos mozgatórugója a kulákságelleni harc volt. A kulákokat kitelepítették otthonaikból, sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közé kerültek. Az Alföldön az alábbi 12 helyen működött zárt munkatábor: Árkus, Borsós, Borzas-Mihályhalma, Ebes, Elep, Erzsébet tanya, Kócspuszta, Kónya, Kormópuszta, Lászlómajor, Lenintanya és Tedej területén. Az ide hozott embereket leromlott állapotú házakban vagy istállóknak helyezték el, többségük a Hortobágyi Állami Gazdaságok Trösztjénél dolgozott. Ez a zárt alföldi munkatáborrendszer 1953 októberéig működött.

A kitelepítések második hulláma 1951. május 21-én kezdődött – és kifejezetten Budapestre koncentrált – és kb. két hónapig tartott. Ezen időszak alatt 5182 családot, összesen 12 0704 főt telepítettek ki Budapestről az ország keleti megyéibe (Békés, Hajdú-Bihar, Szolnok, Heves). A budapesti kitelepítések célpontja az 1945 előtti hatalmi és szellemi elit csoportjai voltak: arisztokraták, középbirtokosok, állami köztisztviselők, tisztikar tagjai, művészek és tudósok. Az ÁVH egyik jelentéséből az alábbi kép rajzolódik ki a kitelepítettek társadalmi helyzetéről: „1951. május 21-től június 15-ig Budapestről a következő nemkívánatos elemeket telepítették ki: hat volt herceget, 52 volt grófot, 41 volt bárót, valamint hozzátartozóikat, 10 volt horthysta minisztert, 12 volt horthysta államtitkárt, 85 volt horthysta tábornokot, 324 volt horthysta törzstisztet, 67 volt csendőr- és rendőrtisztet, 30 volt gyártulajdonost, 46 volt bankárt, 53 volt gyárigazgatót, 93 volt nagykereskedőt, 105 volt nagybirtokost, valamint hozzátartozóikat. A kitelepítettek lakásait dolgozók, elsősorban sztahanovista vagy nagycsaládos ipari munkások kapták meg.”²⁷

A jelentésből látszik, hogy a budapesti kitelepítések legfontosabb célja a régi hatalmi elit fővárosból történő eltávolítása volt. De ennek a kommunista káderek számára kellemes következményekkel járó haszna is volt: a kitelepítettek jó minő-

ségű, nagy méretű lakásai a főváros legjobb részein feküdtek, melyeket a megbízható kommunista káderek kaphattak meg.

A kitelepítettek helyzetében 1953-ban történt fordulat, a Nagy Imre kormány 1953. október 31-i hatállyal megszüntette a kitelepítéseket. Így a kitelepített személyek elhagyhatták kényszerlakhelyüket, de megtiltották nekik, hogy visszatérjenek korábbi lakóhelyükre (pl. a Budapestről kitelepítettek Budapestre). 1956. augusztus 1-jén ezt a tilalmat feloldották, de párthatározatban azt is rögzítették, hogy nem kaphatják vissza lakásaikat.

4.2. Internálások és munkatáborok

Az internálások eszközét már 1945 után rögtön elkezdték használni, 1945–46-ban összesen 35 internálótábor létesült a vidéki településeken, illetve további 15 működött Budapesten és közvetlen közelében. Ezekbe a volt szélsőjobboldali szervezetek tagjait, a volt katonatisztekét, csendőröket, B listázott közhivatalnokokat zárták be általában 6 hónapra (ennyi volt a bírósági ítélet nélküli fogva tartás maximuma).

Az MDP megszületése után a kommunista vezetők a munkatáborok felállítására terén is követték az SZKP példáját, bár Rákosi azon sajnálkozott, hogy: „*Milyen kár, hogy nincs Szibériánk.*” Ennek ellenére – a már korábban is működő Kistarcsa mellett – sorra nyíltak az újabb internálótáborok²⁸, ezek az alábbiak voltak: Tiszalök, Kecskemét, Kazincbarcika, Bernátkút. Ezek már nem Belügyminisztériumhoz tartozó büntetés-végrehajtás, hanem az Államvédelmi Hatóság irányítása alatt álltak. Az internálás időtartama is jelentősen megváltozott, az addigi maximum 6 hónapot 2 évre emelték fel. A táborok létrehozásánál az internáltak munkaerejének állami célokra való felhasználása is szempont volt, így ennek szellemében történt a helyszínek kiválasztása. Tiszalökön vízerőművet, Kazincbarcikán a Borsodi Vegyi Kombinátot, Kecskeméten a szovjet katonáknak laktanyákat, lőszerraktárakat és hangárokat építettek, míg Recsken a helyi kőbányában dolgoztatták őket.

A leghírhedtebb, a legkeményebb internáló tábor a recski volt²⁹: a korábbi Baróczy-kastélyhoz tartozó területre 1950. július 19-én szállították az első internáltakat. Az első csoport 35 főből állt, azt a feladatot kapták, hogy építsék fel a tábort, és az ígérték nekik, ha ezt megcsinálják, hazamehetnek. A tábor felépítették, de a rabok maradtak, sőt innentől kezdve folyamatosan érkeztek új rabok. A kutatók eddig 1746 rab nevét tudták azonosítani. A tábor felépítése után a rabok nagy része a Csákánykő nevű dombon lévő bazaltbányában dolgozott – kezdetleges eszközökkel követ törtek – minden nap. A rabokat a külvilágtól teljesen elszigetelték, nem fogadhattak látogatót, nem kaphattak csomagot, volt akiről hozzátartozói azt sem tudták, hogy Recsken van. Recsk méltán vált a magyarországi kommunista diktatúra brutalitásának egyik jelképévé.

A fogvatartottak első csoportját (34 fő) 1951 decemberében engedték szabadon. De a tábor teljes felszámolására csak 1956 nyarán került sor, rabokat elbocsátották,

míg az épületeket, tornyokat és kerítéseket ledózerolták. A szabadulókkal titoktartási nyilatkozatot írtattak alá, és mivel a tábor léte 1953 és 1989 között államtitoknak minősült, megszegése esetén több éves börtönbüntetéssel néztek volna szembe az egykori fogvatartottak.

1953-ban nem csak a recski táborat számolták fel, az 1035/1953. MT sz. határozata rendelkezett arról, hogy a belügyminiszter az összes internálótáborot szüntesse meg. De az internáltak nem nyerték vissza automatikusan a szabadságukat, csak az elítéltek egy része kapott kegyelmet. Sokakat közülük börtönbe zártak, a fővárosból és más nagyvárosokból kitiltottak, illetve rendőri felügyelet alá helyeztek. A Belügyminisztérium operatív osztályán továbbra is őrizték nyilvántartási lapjaikat. Elkobzott vagyonukat sem kapták vissza. Ugyanis az igazságügy-miniszter utasította a Legfelsőbb Bíróság elnökét: *„Annak az elvnek megfelelően, hogy a kitelepítettek és internáltak ingó és ingatlan vagyontárgyaira, valamint lakásokra vonatkozó igényeit, illetve kártérítési kereseteit el kell utasítani, szükséges a Legfelsőbb Bíróság megfelelő jogszabályokra való hivatkozással hozott elvi döntése. Felkérem, hogy ilyen elvi döntés meghozataláról gondoskodjék.”*³⁰ Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a kitelepítettek, az internáltak és a kényszermunkatáborok lakói vagyonukat a későbbi évtizedekben sem kapták vissza, és az életpályákban érezhető törések álltak be

4.3. A kereszténység ellen elkövetett terror: harc a „klerikális reakció” ellen,

A Mindszenty-per után az MDP egy rövid időre felfüggesztette a római katolikus egyház elleni küzdelmét. De hamarosan újraindította: az Elnöki Tanács 1949. évi 5. számú törvényerejű rendeletével (1949. szeptember 5.) eltörölte az iskolákban a kötelező vallásoktatást. Ezt követően 1950. július 9-ről 10-re virradó éjjel karhatalommal deportáltatta – az ország más részeibe hurcolták –, a déli határsávban élő szerzeteseket. Ezt követően Elnöki Tanács 1949. évi 34. számú törvényerejű rendelete, a bencések, piaristák, ferencesek és a Szegény Iskolanővérek kivételével, minden szerzetesrend működését betiltotta. Így 23 férfi és 40 női szerzetesrendet oszlattak fel, ami 2582 férfi szerzetest és 8956 apácát érintett.³¹

A társadalom kommunista típusú átalakítási kísérletei ellenére a magyarok nagy része megpróbálta megőrizni keresztény hitét. A társadalom vallásos összetartó szövetének bomlasztása érdekében az MDP Kádár Jánost bízta meg, hogy szervezzen meg egy olyan „papi mozgalmat” mely támogatja a kommunista rendszert.³² Kádár sikerrel oldotta meg a feladatot, 1950. augusztus 1-jén, a katolikus papok egy csoportja tanácskozást tartott, ahol az egyik felszólaló kijelentette, hogy: *„A jövő útja, mint mondtuk már, a szocializmus. A szocializmus nagyon sokban érintkezik, sőt azonos az evangéliummal.”* A többi felszólalás is hasonló szellemben fogalmazódott meg. Így nem meglepő módon a tanácskozás végén megalakult a Katolikus Papok Országos Békebizottsága (KPOB), amely rögtön elfogadott egy felhívást az állam és az egyház közötti megállapodás sürgetéséről.

A katolikus egyház vezetése engedett a kettős nyomásnak (MDP, illetve KPOB), 1950. augusztus 30-án Grósz József kalocsai érsek és Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírták az állam és a katolikus egyház közötti megállapodást. Ennek elsőpontjában a püspöki kar kinyilvánította, hogy „támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét”, és kötelezte magát arra, hogy eljár minden olyan egyházi személy ellen, akik fellépnek a népköztársaság „törvényes rendje és kormányának építőmunkája ellen”. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy a katolikus püspöki kar kiállt az egyház azon tagjai mögül, akik valamiféle módon felvállalták a kommunisták elleni küzdelmet. Cserébe a kormány engedélyezte, a hívők teljes vallásszabadságát, 6 fiú és leánygimnázium működését, valamint a szerzetesrendek közül a bencés, a piarista és ferences rend működését.

A KPOB elnöksége rendszeresen egyeztetett a pártállam vezetőivel, 1951-től ennek hivatalos keretét az Állami Egyházügyi Hivatal (EAH) képezte. Az EAH Katolikus Főosztálya arra törekedett, hogy az egyházi kulcspozíciókat (püspökök, etc.) békepapok töltsék be. Az EAH egy besúgó hálózatot is kiépített a katolikus egyházon (illetve a többi felekezeten) belül. Ez a hálózat és a békepapok jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a kommunisták alávétettségben tartsák a magyarországi felekezeteket.

Az 1950 júniusában aláírt egyezmény ellenére a kommunisták tovább folytatták a klerikális reakció elleni küzdelmet. 1951 májusában letartóztatták Grósz Józsefet és számos további egyházi személyt.³³ A per során – amelyre 1951 júliusában került sor – Grósznek és 8 vádlottársának az alábbi vádakkal kellett szembenéznie: összeesküvés a népi demokrácia vívmányainak eltörlésére, előkészületek ellenforradalmi kormány felállítására és Habsburg-restaurációra. A per végén Grósz Józsefet 15 év börtönre ítélték, másik 8 vádlott társából egyet azonnal, kettő másikat pedig később halálra ítélték. A 24 mellékperben összesen 200 ítélet született: ebből 17 halálos ítélet volt, illetve 55 fő kapott 10 év feletti börtönbüntetést.

A Grósz-per és a mellékperek tovább mérgezte a diktatúra és az egyház viszonyát. A katolikus püspöki a Grósz-per elrettentő hatására 1951 júliusában letette az esküt a Magyar Népköztársaság alkotmányára.

4.4. A Magyar Honvédség belüli terror: a táborno­kok pere

A kék cédulás választások (1947. augusztus 31.) után, az MKP taktikai szempontok miatt még átengedte a Honvédelmi Minisztériumot a Nemzeti Parasztpártnak (NPP), így annak egyik vezető politikusa, Veres Péter 1947. szeptember 24-én elfoglalta a honvédelmi miniszter széket. Így az MKP csak a minisztérium keretei között, már 1945 márciusa óta működő Katonapolitikai Osztályon (KATPOL) – élén Pálffy Györggyel tudta – tudta érdekei szerint befolyásolni ez eseményeket. Az MKP azonban meg akart szabadulni a parasztpárti minisztertől, ezért a KATPOL emberei 1948 augusztusában merényletet kíséreltek meg ellene. Ennek sikertelensége után néhány nappal később, amikor éppen ott tartózkodott tűz ütött

ki vidéki vadászházába, majd néhány nappal később miniszteri irodájában is. Ezt a nyomást Veres nem tudta elviselni, a NPP vezetőségének engedélyével 1948. szeptember 9-én lemondott posztjáról. A honvédelmi miniszteri székben, az MKP egyik erős embere Farkas Mihály követte. Az új miniszter azonban különféle vitákba keveredett Pálffyval. A KATPOL vezetőjének vesztét az okozta, hogy Farkas Mihály honvédelmi miniszter összefogott Péter Gáborral, és a Rajk per kapcsán kiterjesztették rá is a titkos nyomozást. Ezt követően 1949. július 5-én családi nyaralás közben letartóztatták.³⁴ Egy koncepciós perben halálra ítélték, majd 1949. szeptember 24-én kivégezték.

Ezt követően Péter Gábor megszervezte a „tábornokok perét” (szokták Sólyom-pernek is nevezni)³⁵ A per célja az volt, hogy a két világháború között a Ludovikán végzett katonatiszteket, akik az 1945 után bekerültek a Magyar Honvédség vezetésébe eltávolítsák onnan, és helyükre párthű fiatalabb tiszteket helyezzenek. Farkas Mihály parancsára 1950. május 20-án éjszaka, az ÁVH Katonai Elhárítási Főosztálya letartóztatta Sólyom László altábornagyot, a Honvéd Vezérkar főnökét, továbbá tíz tábornokot, öt ezredest, egy alezredest és egy őrnagyot. A perre augusztusban került sor, a tiszteket államellenes szervezkedéssel, idegen hatalom javára elkövetett kémkedéssel és hazaárulással vádolták meg. Első fokon 12 halálos ítéletet mondtak ki, tíz nappal később – másodfokon – ebből 5-öt életfogytiglanra változtattak. De hét tábornokot – Sólyom László, Beleznay István, Pórfy György, Révay Kálmán, Illy Gusztáv, Merényi Gusztáv és Lőrincz Sándor – 1950. augusztus 19-én kivégezték. A tábornokok perének mellékszálaként 1950 első félévében 256 főt, míg a második félévben több mint 1000 embert távolítottak el a Magyar Honvédség tiszti állományából.³⁶

1951. június 1-ján a Magyar Honvédség nevét Magyar Néphadsereggé változtatták, megkezdődött az állomány szovjet mintájú egyenruházattal történő ellátása, illetve felkészítése egy Jugoszlávia elleni háborúra. Ennek érdekében jelentős létszámfejlesztést hajtottak végre, 1952-ben állomány már 250 ezer fő volt.³⁷

4.5. Az MDP-n belüli terror: harc az egykori szociáldemokraták ellen

1950 elejére Rákosiék számára a totális hatalomgyakorlás szempontjából kényelmetlenné váltak azok a baloldali szociáldemokrata politikusok, akik az 1948 júniusi egyesülési kongresszuson készségesen kiszolgálták őket. Eltávolításukat Rákosiék rögtön a legmagasabb poszttal – az Elnöki Tanács Elnöke – kezdték. Mint azt korábban bemutatottuk, 1949. augusztus 23-án Rákosiék a köztársasági elnöki székéből átültették – az akkor felállított – Elnöki Tanács elnökének székébe Szakasits Árpádot. De az egykori szociáldemokratákkal történő leszámolás jegyében – annak ellenére, hogy hivatalban volt – 1950. május 24-én egy Rákosi villájában történő megbeszélés végén letartóztatták. Egy gyors eljárás keretében 1950. november 24-én háborús bűntett, kémkedés, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének vádjával életfogytiglani börtönre ítélték.

Ebből 6 évet ténylegesen letöltött, 1956. március 29-én szabadult, majd júliusban rehabilitálták.³⁸

A következő magasrangú áldozat Marosán György volt, aki 1948 júniusa óta számos fontos pozíciót birtokolt az MDP-n belül (pl. egyike volt a párt három főtitkár-helyettesének), illetve az államigazgatásban. Amikor 1950. július 7-én letartóztatták éppen könnyűipari miniszter volt. 1950 november 24-én első fokon halálra ítélték – erre a Szakasits per keretei között került sor –, majd decemberben büntetését életfogytiglanra változtatták. Szakasitshoz hasonlóan 1956 márciusában szabadult a börtönből.³⁹

A komolyabb pozíciókat betöltő szociáldemokraták közül az alábbiak ellen indult eljárás: Vajda Imre (az Országos Tervtanács Elnöke), Ries István (igazságügyi miniszter). Az igazságügyi minisztert 1950. július 7-én tartóztatták le, de ügye nem jutott el a bírósági szakaszig, még a nyomozati szakaszban az ÁVH-s kihallgatói agyonverték.

A fentebb név szerint megemlített négy egykori baloldali szociáldemokrata politikussal párhuzamosan az MKP vezetői felléptek a még az ország területén élő egykori jobboldali szocdemekkel szemben is, így ítélték el 1954. január 20-án el Kéthly Annát. De az alacsonyabb rangú szociáldemokratákra is sor került.⁴⁰ A szociáldemokrata „mellékperek” során – melyekben, a belső ellenségnek nyilvánított ún. „munkásárulók” voltak a vádlottak – 431 személy ellen indult eljárás, 276 főt internáltak, 154 főt kisebb-nagyobb börtönbüntetésre ítélték.⁴¹ Kétfajta tipikus vád volt, egyrészt a megvádoltak őket azzal, hogy a Horthy rendőrségének besúgóí voltak, másrészt azt mondták róluk, hogy korábbi nemzetközi elsősorban angol pártkapcsolataik révén – Labour Party – angol kémekké váltak. Ezekben a perekben már nem születtek halálos ítéletek, de igen magas 10–15 éves börtönbüntetéseket kapott a vádlottak jelentős része.

4.6. Az ÁVH-n belüli terror: a Szűcs-ügy

Némileg groteszknek kell minősítenünk azt a jelenetet, amikor 1950. szeptember 5-én Farkas Mihály levelet írt az éppen Csehszlovákiában üdülő Rákosinak, melyben tájékoztatta, hogy „az osztályellenség” Szűcs Ernő ezredes személyében megjelent az ÁVH soraiban is. Ez a levél vezetett el az ÁVH-n belüli terror elindulásához, a Szűcs-ügyhöz.⁴²

Szűcs Ernő 1945 augusztusában érkezett meg Magyarországra a Szovjetunióból, ahol 1942-óta az NKVD tisztje volt. Hamarosan munkába állt a Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőrfőkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályán (BRFK PRO). Innen átkerült az ÁVO-hoz, majd az abból létrejövő ÁVH-nál folytatta pályafutását. Karrierje meredeken emelkedett, 1950-ben már a Hálózati Főosztály vezetőjeként Péter Gábor egyik helyettese volt. Gyors előre haladásában valószínűleg az is szerepet játszott, hogy az NKVD ügynöke volt, így rendszeresen jelentett Moszkvának, a KMP/MDP vezető politikusairól. Miközben komoly küzdelmet

folytatott polgári politikusok ellen – ő volt az egyike azon AVH-s tiszteknek, akik megkonstruálták a koncepciók pereket –, anyagot gyűjtött saját elvtársairól is. Ezt a tevékenységet már 1942-ben elkezdte a Szovjetunióban. A lista tekintélyes: Révai József, Szántó Zoltán, Münnich Ferenc, Lukács György, Radó Zoltán.⁴³ De saját testvéréről, az Angliában élő Szűcs Miklós is dossziét vezetett, ebben trockista elhajlónak és angol kémnek nevezte. Ezek után nem meglepő, hogy amikor Szűcs Miklós Magyarországra utazott, az ÁVH vizsgálati fogságba helyezte.

Szűcs Ernő vesztét az okozhatta, hogy valamikor 1950 nyarán egy titkos feljegyzést küldött Rákosihoz, Abakumovnak – a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának vezetője –, de a levél visszakerült Rákosihoz. Így nem csoda, hogy 1950. szeptember 23-án letartóztatták, majd Rákosi utasította Péter Gábort, hogy „Két napig éjjel-nappal úgy veresse, hogy ropogjanak a csontjai!” A megismétlődő verések következményeként, 1950. november 21-én meghalt. Ugyanezen a napon verték halálra testvérét, Szűcs Miklóst is. Azt, hogy pontosan kiverte halálra a testvérpárt, a mai napig nem sikerült tisztázni, az eljárásban résztvevő tisztek – például Farkas Vladimir⁴⁴ – egymásra mutogatnak.

Azzal az indokkal, hogy Szűcs Ernő körül kialakult egy a kommunizmus ügyével szemben szervezkedő ellenséges csoport az ÁVH-n belül, Péter Gábor kiterjesztette a nyomozást az ÁVH egész állományára. Ennek során 40 tiszt ellen indult nyomozás. A végeredmény: 2 embert kivégeztek, 1 ember életfogytiglanit kapott, 24 főt internáltak.⁴⁵ Ezt követően az ÁVH vezetése rendszeresen indított tisztogatásokat saját állománya ellen.

A diktatúra természetéből következően Péter Gábor vadászból vaddá vált, amikor Rákosi parancsára, 1953. január 3-án letartóztatták, majd perbe fogták, és végül 1953 decemberében életfogytig börtönbüntetésre ítélték. Vele párhuzamosan 120 ÁVH-s tisztet vontak eljárás alá, a törvénytelenésekben történő részvételért. Fontos kihangsúlyoznunk, hogy a Rákosi-diktatúra alatt elkövetett törvénytelenések elleni fellépés kivizsgálásra alakult szervezet a koncepciók perek áldozatai közül csak azokat rehabilitálta, akiket azért ítélték el, mert Rákosinak riválist jelentettek (pl. Rajk, Kádár). Péter Gábor és az ÁVH tisztjei nem az egész társadalom ellen elkövetett eljárások miatt kerültek börtönbe, hanem csak az elvtársaik ellen elkövetett bűnökért.

5. Rákosi 1952–1953: csúcs és bukás

1952 márciusában az MDP izléstelen és szolgálalkú ünnepségsorozat keretében megünnepelte Rákosi Mátyás 60. születésnapját. Ettől kezdve nevezték „*népünk bölcs vezérének*” és „*Sztálin legjobb magyar tanítványának*”. Ezt követően Rákosi elérkezettnek látta az időt arra, hogy pártfőtitkári tisztségének megtartása mellett (továbbá a Honvédelmi Bizottság elnöke posztot is megtartva) 1952. augusztus 14-én elfoglalja a miniszterelnöki széket is. Ezzel az aktussal hivatalosan is a teljes hatalom birtokába került. Úgy nézett ki, hogy diktatúrája szilárd és megdönthetetlen.

De 1953. március 5-én meghalt Sztálin, közvetlen vezetőtársai utódlási harcba kezdtek. Ennek egyik fontos színtere volt a Sztálin tevékenysége körül kibontakozó vita. Ennek legfontosabb állomásaként 1956. február 25-én, a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusának utolsó napján Hruscsov elmondta „*A személyi kultusról és következményeiről*” című beszédét.⁴⁶ Ebben felsorolta azokat a törvénytelenéseket (koncepciók perek, kínzások, törvénytelen kivégzések, a „nép ellensége” koncepciója és annak megvalósítása, etc.), amelyeket Sztálin diktatúrája alatt elkövettek a Szovjetunióban. Azt is kihangsúlyozta, hogy a Sztálin körül kibontakozó személyi kultusz „*komoly és durva torzulásokhoz vezetett Pártunk elveiben, törvényességében és a demokráciában.*” Bírálta Sztálin vezetési stílusát, azt hogy nem tűrte a kollektív vezetést, erőszakosan érvényesítette elképzeléseit, s mindenkitől feltétlen engedelmességet követelt meg. Aki pedig ellentmondott neki, azt először a hatalomból távolította el, majd gyakran fizikailag is megsemmisítette.

A beszéd elhangzása után a szovjet vezetők desztalinizációba kezdtek. Ezt érintette a csatlós államok vezetőit, különösen Rákosit, aki hosszú időn keresztül „Sztálin legjobb magyar tanítványa” jelzővel büszkélkedett.⁴⁷ Első rénzésre helyzete szilárdnak tűnt, az 1953 májusban megtartott választásokon a szavazóurnákhoz vezényelt lakosság maradéktalanul támogatta rezsimjét: a Magyar Függetlenségi Népfront 98,2%-ot kapott.

Ezen választási győzelem ellenére 1953 júniusában a szovjet párt vezetése Moszkvába rendelte Rákosi Mátyást, és az MDP vezetőit, továbbá néhány kormánytagot. Az 1953. június 13-a és június 16-a között lezajló tárgyalásokon szovjet részről a legmagasabb pozíciókkal rendelkező párt- és állami vezetők voltak jelen, úgymint Malenkov, Berija, Hruscsov, Bulganyin és Mikojan. A szovjet vezetők éles kritikát fogalmaztak meg Rákosival szemben. Kifogásolták az alábbiakat: a beszolgáltatás túlzásait, a parasztok elleni büntető eljárások magas számát, a túlzott iparfejlesztést, az ÁVH Rákosi általi kézi vezérlését, a terror mértékét. Mind ezen „dorgálások” után Berija kimondta a szovjet vezetők közös parancsát: az elkövetett „súlyos hibák” miatt Rákosinak fel kell állnia a miniszterelnöki székből és helyét Nagy Imrének kell átadnia!⁴⁸ Erre a miniszterelnök váltásra 1953. július 4-én került sor, az Országgyűlésben elmondott beszédében Nagy Imre meghirdette az „új szakasz” politikáját, ezzel kezdetét vette a desztalinizáció Magyarországon.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Lásd Közép-Európai Közlemények 2023/1. szám 83–102. old.
- 2 A korszak történetének feldolgozásai közül megkerülhetetlen alaplátnak tekintjük Gyarmati György (2011): Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. ÁBTL – Rubicon. Budapest.
- 3 Izsák Lajos (1998): Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944 –1990. Kulturtrade Kiadó. Budapest. 99. old.
- 4 Ez a pártszövetség 1944. december 2-án alakult meg Szegeden. Eredetileg öt pártból állt: Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunista Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt és Polgári Demokrata Párt. De Rákosiék a „szálmítaktika” alkalmazásával folyamatosan csökkentették az MNFF súlyát.
- 5 A közös politikai bizottság tagjai a kommunisták részéről az alábbiak voltak: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Rajk László, Rákosi Mátyás, Révai József. Míg a szociáldemokratákat az alábbi politikusok képviselték: Marosán György, Rónai Sándor, Szakasits Árpád és Vajda Imre.
- 6 A közös szervező bizottság tagjai a kommunisták részéről az alábbiak voltak: Apró Antal, Farkas Mihály, Kádár János, Kovács István. Míg a szociáldemokratákat az alábbi politikusok képviselték: Harustyák József, Marosán György, Révész Ferenc.
- 7 Az indoklást idézi Tóth Judit: A két munkáspárt egyesülése. <https://kronologia-archivum.retorki.hu/kronologia/a-ke-t-munkaspart-egyesulese>
- 8 Gyarmati (2011) 125. old.
- 9 Csornoky Viktor kairói magyar nagykövetet 1948 nyarán hazarendelték, majd az AVO kémkedés vádjával letartóztatta. Miután a köztársaság elnök veje volt, úgymond kompromitáltsága Tildy Zoltánt lemondatták.
- 10 Politikai pályafutásáról lásd Révész Sándor (2020): Dobi István – Az elfeledett államfő. Egy nincstelen parasztfiú útja a hatalomba. Európa Könyvkiadó. Budapest. FKGP élén elnöki időszaka: 1947. június 1-től 1949-ig tartott.
- 11 Politikai pályafutásáról lásd Huszár Tibor (2012): Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz. Corvina. Budapest.
- 12 Politikai pályafutásáról lásd Balázs György (1984): Balogh István. Sánta Ilona (szerk.): Politikus pályák. Budapest.
- 13 Szerepéről a koalíciós évek alatt lásd Szokolczai György–Szabó Róbert (2011): Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP, 1945–1949. Bibó és a DNP, 1956; Gondolat. Budapest.
- 14 Izsák (1998) 101. old.
- 15 A Demokrata Néppárt nem volt tagja az MFN-nek. Vezetője Barankovics István 1948. február 2-án külföldre távozott, a párt itthon maradt vezetői kommunista nyomásra a párt „önfelosztatása” mellett döntöttek. Miután Slachta Margit szintén emigrációba kényszerült a Keresztény Női tábor is megszűnt.
- 16 Gyarmati (2011) 137–139. old.
- 17 A Dobi-kormány 1948. augusztus 10. és 1952. augusztus 14. között volt hivatalban.

- 18 A közvélemény nagy meglepetésére Rajk kimaradt a kormányból.
- 19 Ezekről lásd Fejtő Ferenc (1991): A népi demokráciák története 1–2. kötet. Magvető Kiadó. Budapest.
- 20 Zinner Tibor (2014) : „A nagy politikai affér”. A Rajk-Brankov-ügy. 1–2. kötet. Saxum. Budapest.
- 21 Huszár Tibor (2008): Országvezető vagy (és) helytartó. In szerkesztő nélkül: A magyar történelem vitatott személyiségei. Kossuth Kiadó. Budapest.
- 22 A valóságtól teljesen elszakadt idealizált képet fest róla: Szücs Ernő–Sárközi István (1976): Egy kiváló kommunista életútja. In. Serflek István (szerk.) Dr. Zöld Sándor emlékkönyv. Berettyóújfalu. Valódi képet ad róla Bank Barbara (2017) : Családirto belügyminiszter – „Tudom mi vár rám és családomra” – Zöld Sándor utolsó napjai. Történelemportal, II. évf. 3. szám, 20-23. oldal.
- 23 Balogh Margit (2015): Mindszenty József I-II. kötet. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest.
- 24 Idézi Gyarmati (2011) 161. old.
- 25 <https://ujkor.hu/content/mi-rendszer-ellensegei-internalas-kenyszermunka-es-kitelepites-rakosi-korszakban>
- 26 Ezt a dimenziót egy másik tanulmányban mutatjuk be.
- 27 <https://rubiconintezet.hu/2024/02/13/magyarorszagi-kitelepitesek-1951-1953/>
- 28 Bank Barbara (2012/a): „Állami titok”: internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945–1953. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Budapest.
- 29 Bank Barbara (2012/b): Recsk: kényszermunkatábor, 1950-1953. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Budapest, továbbá Bank Barbara (2017/a): Recsk. A magyar internálótáborok története, 1945–1953. Szépműves. Budapest.
- 30 Idézi: <http://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/allando-szakertoink/31-horvath-attila/21-horvath-attila-kitelepitesek-es-deportalások-a-rakosi->
- 31 Marschal Adrienn: Harc a „klerikális reakció” ellen: Mindszenty József letartóztatása és pere. <https://kronologia-archivum.retorki.hu/kronologia/harc-a-klerikalis-reakcio-ellen-mindszenty-jozsef-letartoztatasa-es-pere>
- 32 Pál József (1995): Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon, 1950–1989; Egyházforum. Budapest. Továbbá Orbán József Gyula (2001): Katolikus papok béke-mozgalma Magyarországon, 1950–1956. METEM. Budapest.
- 33 Szabó Csaba szerk. (2001): A Grósz-per előkészítése, 1951. Osiris–BFL. Budapest.
- 34 Ötvös István (2012): Koncepcióváltások. A Rajk per katonai vonala. Attraktor Kiadó. Gödöllő.
- 35 Schuber Katalin (2007): A tábornokok pere. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest.
- 36 Okvách Imre szerk. (2001): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában, 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában. Történeti Hivatal. Budapest.

- 37 Csikány Tamás et al. (2006:): A Hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene, 1848–2004. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest.
- 38 1956 márciusa utáni politikai pályafutásáról lásd a Kommunizmuskutató Intézet honlapját, <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/szakasits-arpad>
- 39 1956 márciusa utáni politikai pályafutásáról lásd a Kommunizmuskutató Intézet honlapját, <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/marosan-gyorgy>
- 40 B. Kádár Zsuzsanna (2012): Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után. Napvilág Kiadó. Budapest.
- 41 Izsák (1998) 110. old.
- 42 Huszár Tibor (2009): A pokol malmai. Szücs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai, 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szücs Ernő tevékenységéről, a tetteitársak és áldozatok vallomásai. Corvina. Budapest.
- 43 1938-tól hadbíró ezredes, 1956 után a Legfelsőbb Bíróság bírója
- 44 Lásd például emlékiratait, Farkas Vladimir (1990): Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam; Interart, Budapest.
- 45 Izsák (1998) 111. old.
- 46 Hruscsov, Nyikita (1988): A személyi kultuszról és következményeiről. Kossuth Kiadó. Budapest.
- 47 Feitl István (1993): A bukott Rákosi. Rákosi Mátyás 1956–1971 között. Tanulmány. Politikatörténeti Alapítvány. Budapest.
- 48 Gyarmati (2011) 330. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Balázs György (1984):** Balogh István. Sánta Ilona (szerk.): Politikus pályák. Budapest.
- Balogh Margit (2015):** Mindszenty József I–II. kötet. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest.
- Bank Barbara (2012/a):** „Állami titok”: internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945–1953. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Budapest.
- Bank Barbara (2012/b):** Recsk: kényszermunkatábor, 1950–1953. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Budapest.
- Bank Barbara (2017/a):** Recsk. A magyar internálótáborok története, 1945–1953. Szépművés. Budapest.
- Bank Barbara (2017/b):** Családirtó belügyminiszter – „Tudom mi vár rám és családomra” – Zöld Sándor utolsó napjai. Történelemportal, II. évf. 3. szám, 20–23. oldal.
- B. Kádár Zsuzsanna (2012):** Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Farkas Vladimir (1990):** Nincs mentség – Az ÁVH alezredese voltam; Interart, Budapest.
- Feitl István (1993):** A bukott Rákosi. Rákosi Mátyás 1956–1971 között. Tanulmány. Politikatörténeti Alapítvány. Budapest.

- Fejtő Ferenc (1991):** A népi demokráciák története 1-2. kötet. Magvető Kiadó. Budapest.
- Gulyás László (2023):** Gondolatok a magyar „rövid 20. század történetének-nemzeti-konzervatív szintéziséről Közép-Európai Közlemények 2023/1. szám 83–102. old.
- Gyarmati György (2011):** Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. ÁBTL – Rubicon. Budapest.
- Huszár Tibor (2008):** Országvezető vagy (és) helytartó. In szerkesztő nélkül: A magyar történelem vitatott személyiségei. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Huszár Tibor (2009):** A pokol malmai. Szücs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai, 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szücs Ernő tevékenységéről, a tettestársak és áldozatok vallomásai; Corvina Budapest.
- Huszár Tibor (2012):** Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz. Corvina. Budapest.
- Hruscsov, Nyikita (1988):** A személyi kultuszról és következményeiről. Kossuth Kiadó. Budapest
- Izsák Lajos (1998):** Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944 –1990. Kulturtrade Kiadó. Budapest.
- Okvách Imre szerk. (2001):** Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában, 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában. Történeti Hivatal. Budapest.
- Orbán József Gyula (2001):** Katolikus papok békemozgalma Magyarországon, 1950–1956. METEM. Budapest.
- Ötvös István (2012):** Koncepcióváltások. A Rajk per katonai vonala. Attraktor Kiadó. Gödöllő.
- Pál József (1995):** Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon, 1950–1989; Egyházforum. Budapest.
- Révész Sándor (2020):** Dobi István – Az elfeledett államfő. Egy nincstelen parasztfiú útja a hatalomba. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Schuber Katalin (2007):** A tábornokok pere. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest.
- Szabó Csaba szerk. (2001):** A Grösz-per előkészítése, 1951. Osiris–BFL. Budapest.
- Szokolczai György–Szabó Róbert (2011):** Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP, 1945–1949. Bibó és a DNP, 1956; Gondolat. Budapest.
- Szücs Ernő–Sárközi István (1976):** Egy kiváló kommunista életútja. In. Serflek István (szerk.) Dr. Zöld Sándor emlékkönyv. Berettyóújfalu.
- Zinner Tibor (2014) :** „A nagy politikai affér”. A Rajk-Brankov-ügy, 1–2. kötet. Saxum. Budapest.